

RENDSZERSZEMLÉLETŰ SZEMÉLYISÉGGKÉP ÉS EMBERISMERET

Ha valamiféle elmés műszer segítségével mérni tudnók az emberek társközi viszonyulásainak időtartamát, s egy más műszer elkészítené az egyéni jelváltások (kommunikációk) és tevékenységek (interakciók) tartalmi metszetét, az emberismereti elem, a személyészlelés, az interaktív felmérés, az ön- és társértékelés jelenléte meglepően magas százalékot mutatna. A magas százalékot az a szerep indokolja, amit az *embertárs ismerete* a társas tevékenység tudatos vezérlése szempontjából, a társakra és önmagunkra vonatkozó döntések, s ezen túlmenően társadalomismere-tünk, -szemléletünk és szociális tájékozódásunk tekintetében betölt. Bizonyító erejük a kortárs lélektan vonatkozó felismerései. M. Argyle például társadalomlélektani kutatásai alapján egy mindenfajta személyközi viselkedés szabályozását érzékeltető modellt dolgozott ki (*The psychology of interpersonal behavior*, 1967). Egy másik vállalkozás (Hunyady György: *A személy-percepció vizsgálatának kiindulópontjai*, 1971) a személyészlelés köznapi folyamataiban egészszelű emberszemlélet, „naiv személyiség-elmélet” érvényesülését mutatja ki, s részleteiben tárja fel a tulajdonságtulajdonítás társadalmi, művelődési, értelmi és érzelmi meghatározóit.

„Amilyen az ember, olyan a tette” — tartja egy magyar közmondás. Sok idő s nem kevesebb szellemi erőfeszítés kellett ahhoz, hogy az ember a maga társadalmi gyakorlatából kiszűrje és nyelvi formába öntse ezt a mély emberismereti igazságot. Hiszen, ha bonckés alá vesszük a rövid mondatot, különös fáradság nélkül a nyelvi-gondolati remeklés modelljét kell meglátnunk benne. Ugyanis nemcsak személylélektani, erkölcsi és praxiológiai ismeretet tárol, de embertani, értéktani, logikai, filozófiai-világnézeti jelentésszintek rendszere is. Nem beszélve az emberismeret módszerelméleti és metodikai, a nyelvi ökonómia és ápoltság, egészség és poézis vonatkozásairól. A filozófus Erdélyi Jánost valószínűleg az ilyen s ehhez hasonló, ismereti értékeket tartalmazó mondások tanulmányozása vezette arra a gondolatra, hogy közmondáskészletünk vizsgálata alapján dolgozzon ki egy nemzeti-népi filozófiarendszert. A nagyszerű ötlet azonban csak terv maradt.

Idők folyamán a köznapi emberismerést, elvitathatatlan értékei ellenére, a fejlődés — társadalmi rendelésre — más típusú ismeretfajtákkal egészítette ki. Többek között: az irodalmi-művészi, a filozófiai és pszichológiai emberismerés formáival. A négyféle ismeretet a valóság- és esz-közérték tekintetében egymással összevetve úgy tűnik, hogy az objektivitás vonatkozásában a köznapi megismerés inkább felületi, az irodalmi-művészi valószerű, a pszichológiai törvényszerű, a filozófiai lénygszerű; a gyakorlati használhatóság tekintetében pedig a köznapi emberismeret bizonytalan, az irodalmi-művészi közvetett, a pszichológiai hatékony, a

filozófiai viszont igényes. Itt csupán tipológiai elhatárolásról van szó, ami azt jelenti, hogy egyik jelleg a másokban is fellelhető, és feltüntetett sajátosságukat ezek az ismerettípusok teljesen csupán ideális határesetekben hordozzák.

A pszichológiai emberismeret, objektivitása és gyakorlati használhatósága folytán a tudományosság feltételeinek és előfeltételeinek eleget téve, a tudományok státusába kerül. Esetében a tapasztalati tényeknek a lélektan kutatómódszereivel feltárt és rendszerező formáinak igénybevételével sajátos nyelvzetbe, fogalom- és kategóriarendszerbe öltöztetett *személyiségismeretről* van szó. A lélektan fejlődése folyamán ez a terület hol szűkebbre, hol tágabbra méreteződött, tudományosságának sorsa azonban akkor dőlt el, amikor kutató, rendszerező és kifejező eljárásaival ismereteit hatékonyra is tudta tenni. Hatékonyságának bizonyító jele az, hogy ismeretei és megállapításai a mindennapi életben alkalmazhatók, s az előre látást illetően magas fokú valószínűséget hordoznak. Az embermegismerésnek ez a formája a kezdetleges társadalmakban a köznapival helyettesíthető, de mellőzése a személyiség bonyolult összetevőit működtető fejlett társadalmakban egyenlő a közösségi érdekek kockázatásával. Ilyen és egyéb körülmények magyarázzák a tudományos emberismeret jelentőségét és azt a törekvést, hogy tárgyát, a személyiséget tudományközi keretben a leghatékonyabb szemléletek, módszerek és technikák segítségével közelítsék meg.

Személyiséglélektan és rendszerelmélet

A pszichológia, fejlődése folyamán, többször mutatott hajlamot a beszűkülésre és vizsgálati tárgyának egyszerűsítésére. Pszichológus nemzedékek munkájuk tudományosságát sok esetben import módszerrel bizonyítva bagatellizálták az ember lelkivilágát, s arisztokratikus és szakbarbári göggel zárkóztak be a lelkiélet ténylegesen nagy kérdései előtt. Az *ancilla mythologiae, theologiae* és *philosophiae* korának sokszor kényelmetlen és megalázó helyzetei már csak rossz emlékként élnek, ennek ellenére — kis- és nagytársadalmi érdekszerkezetük tükrözéseként — tan-tételek és idolumok, tabuk és fétisek, kihívások és megvonások az iskolák és híveik körében még fel-felbukkannak. S mégis: ez a filozófusokat, antropológusokat és művészeket, írókat és köznapni szinten mozgó emberismerőket sokszor megmosolyogtató diszciplína váltotta át sajátos hozzáállásával emberszemléletünket, s intézményesíthette a pszichikus jelenségek tudományos tanulmányozását. Történeti fejlődésének jelentős mérföldköve a személyiséglélektani kutatások megindulása.

Már polgári szemléletű tudományozásokról (Kornis Gyula: *Tudomány és társadalom* I—II. 1943) kénytelenek elismerni, hogy az emberre és a társadalomra vonatkozó problémafelvetéseket és azok megválaszolását a történelmileg adott társadalmi környezet befolyásolja. A materialista eszmeiségű tudománytörténészek és szociológusok (John Bernal, Vekerdí László) a felületi összefüggéseknél mélyebbre hatolva, a tudomány termelőeszközzé válását és humanista küldetését állítják előtérbe, feltárva ezek nagytársadalmi indítékait s a tudományos elméletek, irányzatok és kategóriák premisszáit. Ilyen vonatkozásban a személyiséglélektan

és rendszerelmélet tudománytörténeti felfutásáról s kettejük találkozásáról a következő összefüggések adottak.

Az „egyén“, az „emberi egyed“, az „én“, a „személyiség“ kutatása tárgyában a társadalmi rendelkezések tudányszociológiai erők nyitnak szabad utat. Ilyen igényű, bár nem ilyen határozott társadalmi rendelés mindig is volt. A tőkés társadalom talaján azonban egyrészt szükségképpen szabadságjogokat nyer az egyén, és értelmüket veszítik a feudális köztöttségek, másfelől a teljesítményközpontú emberértékelés előretörésével gyakorlati igénnyé lép elő a polgári módra értelmezett elv: „megfelelő ember a megfelelő helyre“. A hatékony gazdálkodási szempont az emberanyagra is kiterjed, s úgy tűnik, hogy mindennek lényeges kritériuma a munkás képességeinek nyilvánartatása, a tudományos emberismeret, beleértve annak metodológiáját, metodikáját és ideológiai szabályozó erőt. Amint arra különböző felfogású kulturologusok és szociológusok (Ágh Attila, G. Friedmann, Gáll Ernő, Hermann István, C. Wright Mills, Valter Roman) rámutatnak: az üzemkolosszusok, óriásvárosok, mammut-intézmények és államapparátusok elidegenítő, elszemélytelenítő és elember-telenítő hatásának válaszaként napjainkban hangsúlyozottabb erővel tör utat magának a *személyiségelv*, nemcsak a lélektanban, de a filozófiai antropológiában, a pedagógiában és egyéb területeken is.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a személyiség nem lévén sem a valóságban, sem pedig fogalmi szinten ideológiamentes kategória, a polgári és szocialista eszmeiségű személyiségkutatások tényanyagát sajátos ideológiai mozgatók profilírozzák. S minthogy a kutatási metodológia és metodika területét ezek a szempontok kevésbé színezik, sok esetben a polgári személyiségkutatások látványosabbnak és öltözékük is tudományosabbnak tűnhetik. Személyiségpszichológiai és lélektantörténeti munkák (Garai László: *Személyiségdinamika és társadalmi lét*, 1969; T. M. Jaroszewski: *A pszichológia története*, 1968) részleteiben tárgyalják a személyiségkutatások napjainkig fokozódó előretörését és differenciálódását. Polgárjogait a tudományos pszichológiában három szakaszban nyerte el. A kísérleti pszichológia első korszakában az irracionalista filozófia képviselte a személyiséget: F. R. Brentano, H. Bergson, W. Dilthey, E. Spranger. Ezek a lélektantól az élményt, a pszichikus cselekvést, az egyedi intuíció és a lelki struktúrák megragadását kérték számon. A történelmi hűség kedvéért e vonulat magyar leágazásaként itt illik megemlítenünk Böhm Károlyt, aki Sprangeréket megelőzve az egészelvűség jegyében marasztalta el a kor társításvélő lélektanát, s a bírálatában kifejtett szemlélet mind a személyiségkutatásnak, mind pedig a kísérleti és gyakorlati lélektannak napjainkig központi irányelve maradt. *A szellem élete* című, 1892-ben Kolozsvárt megjelent művében így ír: „A lelkiéletet [...] elemi képekből megszerkeszteni nem lehet [...], a szellem [...] jelentések organizmusa. Ezen jelentések vonatkozása az organizmus egységére — a lélektan legfőbb problémája, melyet pedig a mai lélektan[ok] egyike sem tart fejtorésre méltónak“; és „idején valónak látszik azon nyomatókos figyelmeztetés, hogy a részeknek csak az egységben van értelmük, hogy az öntudat a szellem centrális funkciója“ (i.m. 17—18.).

A problémafejlődés második szakaszában a személyiség a típus statikus képletéként lép előtérbe, tipológiák és karakterológiák változatos formáiban. A harmadik szakaszban bontakozik ki a dinamikus személyiség-

kép, illetve feltűnnek a különböző személyiség-tani iskolák sajátos magyarázó elvekkel, módszerekkel, kategóriarendszerrel és személyiségmodellel. Az egészszelű „személyiségkép“ és „emberkép“ kutatása és vizsgálata már-már tudományos divattá is lesz. A korszakalkotó jelentőségű irányzatokkal (mélylélektanok, reflexológia, behaviorizmus, alaklélektan, cselekvéslélektan) egyidőben bontakozik ki az antropológia és a szociálpszichológia. S jóllehet terminológiai inflációról is beszélhetnénk, mégis P. Janet „automatizmus“ fogalma, E. Spranger „struktúra“, Fr. Paulhan és Bartók György „rendszer“ fogalma, Koehlerék „alak“, Kruegerék „egész“, W. Stern „személyiség“ vagy Várkonyi „életdráma“ fogalma mögött hasonló lélektani szemlélet lappang.

Az irányzatpszichológiák elkülönülése a negyvenes évektől kezdődően lassan az egységesülés irányába kezd átváltani. Egyrészt a polgári pszichológiában is mutatkozó új kérdésfeltevések, másrészt a szocialista társadalmak érdekeltsége az antropológia, a kísérleti és személyiséglélektani kutatásokban, nemkülönben a kor tudományában egyetemes szinten, a nagyméretű szakodással párhuzamosan jelentkező igény egy egységesítő univerzális metodológia kiépítésére mind olyan indítékok, melyek a pszichológiát hallóképesége finomodására serkentették a társadalmi elvárások és saját belső szükségletei irányában. Az új kérdésfeltevések vonalán G. W. Allport személyiséglélektani, J. Piaget fejlődéslélektani, K. Lewin és G. H. Mead társadalomlélektani, Harkai Schiller Pál cselekvéslélektani, Szondy Lipót pedig sorsanalitikus kutatásaival járul hozzá az új kérdések megválaszolásával az emberi személyiség bonyolult folyamatainak a tisztázásához. Tematikai, szemléleti, módszertani kérdések jó irányba való terelését mozdítja elő Marx filozófiai-antropológiai hagyatékának széles körű forgalmazása (Márkus György: *Marxizmus és antropológia*, 1966), illetve a Vigotszkij lélektani koncepcióját értékesítő A. Sz. Leontyev lélektani iskolája, amely kutatásainak központjába az emberi cselekvés történetileg kialakult struktúrája tanulmányozását állította. A lélektan további lépései már napjaink tudományos-műszaki, illetve civilizatórikus forradalma alapján gyorsulnak fel. Ennek keretében az automatizálással, energetizálással és kibernetizálással egyidőben a gazdasági életben a termelő egyén szakmai képzettsége válik a legfontosabb termelőerővé, ami szükségképpen hangsúlyozza a termelés pszichologizálását, illetve antropológizálását is. (Ágh Attila: „TTF“. Új Írás, 1971. 4.) És ebben az összefüggésben újra a személyiség s ezen túlmenően a személyiséglélektan fontossága tör felszínre. S hogy ez így van, bizonyítja az Althusser—Garaudy vita L. Sève-féle kiértékelése is. L. Sève értelmezésében (*Marxizmus és személyiségelmélet*, 1971) csak egy konkrét, tudományos személyiségpszichológia érvelhet eredményesen az Althusser-féle személytelen strukturalizmussal szemben, s a fejlett monopolkapitalizmus körülményei között ugyancsak a szociálpszichológia illetékes arra, hogy az eleven, élő ember személyiségképét megszerkessze. Azon túlmenően — állítja L. Sève —, hogy a holnap embere elméleti előképének megalkotására ez illetékes, a munkásosztály politikai küzdelmeihez is nélkülözhetetlen a személyiség alapproblémáinak tisztázása. Sève meglátásait számos szocialista eszmeiségű személyiséglélektani és antropológiai mű szerzője (Garral László, C. I. Gulian, I. Sz. Kon, A. S. Kovaljov, Lick József, A. Schaff, Heller Ágnes) bizonyítja.

A pszichológia és benne a személyiséglélektan utóbbi negyven éve történetének elemzői megállapítják, hogy egy lendületes és eredményekben gazdag szakasz után a lélektan fejlődése egy pillanatra megtorpan. A tudományos-műszaki forradalom és az információáradat sok irányból érkező hullámaival nem tudja feldolgozni, s tematikájában, szemléletében és módszertanában sem képes alkotó módon előrelépni. Történetileg ez az a szakasz és állapot, amikor a tudományos világ porondján új szemléletű elmélet, a rendszerelmélet jelenik meg — a kibernetikával egyidőben. Ludwig von Bertalanffy, az elmélet egyik kimunkálója a tudományok korabeli állapotával kapcsolatban arra mutat rá, hogy „a fejlődés valamennyi tudományban nem elementarisztikus, hanem totális típusú problémákat tud fel [...] A probléma egyetemes természetű és az »egész«, a »szervezet« egyetemes elméletéért kiált”. (Az általános rendszerelmélet problémái. Rendszerelmélet. Szerk. Kindler József—Kiss István, 1971.)

Személyiségkép

A rendszerszemléletű személyiségkép a személyiség szerkezeti és működési tényanyagának a rendszerelmélet elvi szempontjai szerinti rendezett egésze. A következőkben nem adhatunk részletekbe menő teljes személyiségképet, hiszen ez lehetetlen is; legfeljebb arról lehet szó, hogy módszertani elvek, módszerek és eljárások igénybevételével a gyakorlati felhasználhatóság szempontjai szerint válogassunk és sűrítsünk. Válogassuk ki a korunk társadalmi valóságába illeszkedő ember személyiségdinamikájában azokat a szerkezeti és működési adottságokat, amelyek szubjektív feltételei egy, az alkotó fejlődés pályájára ráhelyeződött társadalom létének. A csomópontok és szintek, a szerkezeti és működési kategóriák különféleképpen fogalmazhatók. A lényeg egyrészt az, hogy a személyiségnek ez a verbalizált szintje olyan valóság-részleteket sűrítsen és szűrjön ki, amelyek mint részelemek valóban működési feltételei a személyiség rendszer voltának. De az sem mellőzendő, hogy ezekben a fogalmakban rögzített személyiségtényezőktől út vezessen a konkrét egyén valóságához, a diagnózis, a tanács, a kezelés, ápolás és prognózis gyakorlati munkájához.

Az itt következő személyiségkép akkor lenne kifogástalan, ha azt a (még teljesen ki nem dolgozott) rendszerelmélet lényegi követelményei szerint szerkesztenők meg. A megadott kép azonban csak lehetőségeiben, potenciálisan hordoz magában ilyesmit. A kép ugyanis a leíró meghatározás fogalmi szintjén verbális modellt nyújt. S mint minden ilyen kép, ez is elvonás eredménye, átírása egy vonatkoztatási alapnak. A vonatkoztatási alap pedig a tudományos-műszaki és civilizatórikus forradalom feladatai és távlatai jegyében bontakozó valóságos ember a maga általános és egyetemes emberi tulajdonságaival.

Az emberi személyiség *bonyolult, nyitott rendszer*, mely szerkezeti és működési rész-egészek rangsoroltan szervezett egysége. Önszabályozó és dinamikus. Viselkedése saját szervezetének s a környező rendszereknek — a természetnek és a társadalomnak — függvényeként alakul. Rendszer-szerűsége a pszichikai szerkezetek és működési folyamatok törvényszerű összefüggését jelenti, önszabályozó jellege pedig a személyiség-egész alapvető létformájának, a cselekvésnek önmaga által történő irányítottágában

és ellenőrzésében nyilvánul meg. Az így értelmezett személyiség élettani és társadalmi szövegkörnyezetében a belső feltételek összeműködő egy-ége, melyen a környező rendszerek hatásai átszűrődnek, s — mint prizmán — megtörve érvényesülnek. Tárgyi és egyébfajta cselekvéses viszonyban környezetével, a pszichikai személyiség a külső tárgyi világot egyrészt *tükrözi*, másrészt kellő tájékozódás útján *vezérli* is a cselekvést. A tükrözés révén az alanyban kialakul a tárgyi világ ismerete és az érzelmi-törekvéses-akarati viszony a tárgyi világ iránt. A tükrözött valóság tárgyai ugyanis érintik a személyiség szükségleteit, érdekeit és törekvéseit, s a személyiség magatartásilag értékeli azokat.

A konkrét személyiség mindig képességek alapján, feladatok jegyében, kilátásában és ráhatásában szerveződik a feladatot megvalósító cselekvés tájékoztatására (érzékelés, figyelés), indítására (szükségletek), tervezésére (gondolkozás) és végrehajtására (képességek), történelmileg és társadalmilag kialakult *kommunikációs hálózatrendszer* felhasználásával, egyéni kooperációban, adott szerepkörben.

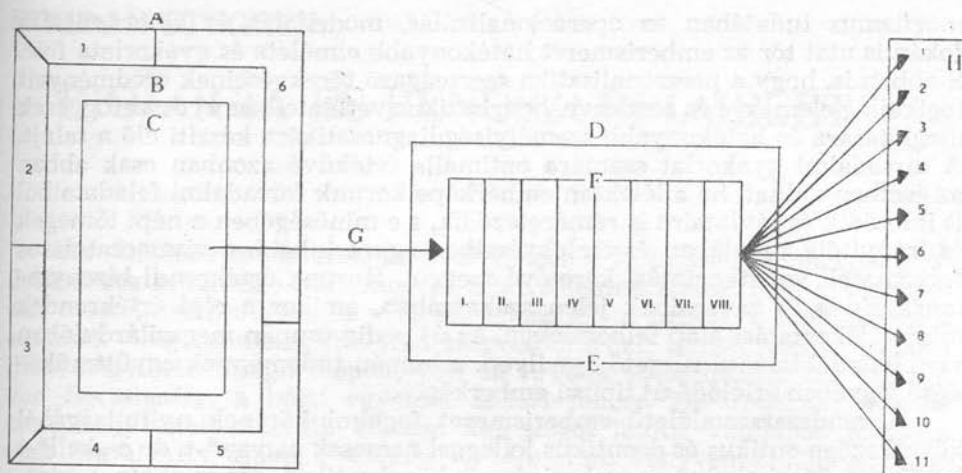
A személyiség nyitott rendszer. Alrendszereiből s a külső környezetből érkező hatásokat információként felfogja (érzékelés). Az így nyert értesüléseket feldolgozó szintek (gondolkozás, képzelet) formálják, értéklik (magatartás, beállítódás) és tárolják (emlékezés) további cselekvések programanyagaként.

A világot tükröző és önmaga cselekvéseit szabályozó személyiség *dinamikus rendszer*. Életfeladatai folyamán környezetét alakítja, miközben önmaga is érik, alakul. A személyiség önszabályozása és alkotóan fejlődő irányú alakulása nem volna lehetséges, ha nem történnék meg a cselekvésekben adott tárgyi, eszmei és társadalmi információs vonatkozások különböző szintű kódolása jelekben, társadalmi szinten a *nyelv jelrendszerében*, s ha a cselekvések folyamán nem működne a *visszacsatolás*. Ebben a mechanizmusban kerül ugyanis mérlegre mindenfajta cselekvés ellenőrzése, eredményessége s az az utóhatás, ami tájékoztató jelleggel jelzi a változás pozitív vagy negatív voltát, amihez a szabályozásnak magatartásilag (felelősségtudat, kötelességtudat) igazodnia kell, s amely utóhatás *tanulásban jut kifejezésre* (vö. Demény Dezső: *Tanulás és személyiség*. Korunk, 1968. 12.).

A személyiségnek ezt a leíró meghatározását a következő oldalon látható sémával egészítjük ki.

Ez a vizuális ábramodell azt az összefüggést kívánja érzékeltetni, mely szerint a személyiségdinamika, mint szerkezeti-működési egység, a felettes társadalmi rendszer sajátos tevékenységi kereteiben, szabályozó és ellenőrző formáiban épül ki. Az így kiépült személyiségdinamika a viselkedés, illetve a teljesítmény jelrétegeiben tárgyasul. Az emberi interakciók során az öneszméltség és a társészlelés, illetve tulajdonság-tulajdonítás adott fokán mindez emberképpé, emberszemléletté, emberismereti képességgé szerveződik. Lényegileg a társadalom bizonyos fajta lebomlásáról van itt szó a maga közvetítő rendszerein keresztül, és megvalósulásáról a személyiség dinamikájaként, emberismeretként és emberszemléletként — a viselkedés tárgyasult jelrétegeinek állandó dekódolása és fogalmi rendszerekre való különböző szintű átrása útján.

Nem közömbös sem az emberkép, sem pedig a személyiségészlelés szerkezete és működése tekintetében a személyiség státusa saját alrend-

Jelmagyarázat: A=társadalom: A1=termelőmód; A2=feladatok, szerepek, státus; A3=értékrend, elvárások; A4=szabályozás, ellenőrzés; A5=jutalmazás, büntetés; A6=kis- és nagytársadalmi alakulatok; B=élő környezet; C=élettelen környezet; D=a konkrét ember; DE=élettani szint; DF=pszichikai szint; DFI=érzékelés (be-menet); DFII=feldolgozás; DFIII=tároló alrendszer; DFIV=szabályozás, ellenőrzés; DFV=indítás, tervezés; DFVI=döntés; DFVII=végrehajtás; DFVIII= viselkedés, teljesítmény (kimenet); G=információ; H=jelrétegek; H1=verbális réteg; H2=averbális réteg; H3=a beszéd járulékos rétegei; H4=írás; H5=rajz; H6=feladatmegoldás, munkadarab; H7=alkotás; H8=játék; H9=cselekedet; H10=tett; H11=egyéb összetett jelformációk.

szeri és felettes rendszerei viszonylatában. Nem közömbös, mert a státusbeliség végső fokon nemcsak működteti, de eredményezheti is mind a szerkezeti, mind pedig a működési formákat, s így az emberkép és emberészlelés ugyancsak az egyén világhelyzetéből következik. Filozófiák, antropológiák és lélektanok népes sora eltérő szinten, mélységben és nézetben láttatták már eddig is a problémát. Így William Stern personalisztikájában (*Personalistik als Wissenschaft I—III.* 1930) Hegel nyomán a személy és a világ közti kapcsolat kérdésében a személyi világot környező világra, elő- és utóvilágra tagolja, s a személyt idő- és térbeli mozzanatok konvergenciájaként fogja fel. Napjainkban tudományközi erőfeszítések eredményeként a személyiségnek fő- és alrendszerként történő betagoztsága kérdésének egyrészt materialista eszmeiségű elméleti elmélyülése, másrészt gyakorlati értékesítése tapasztalható.

A rendszerszemléletű emberismeret esélyei

A rendszerszemléletű személyiséglélektan *rendszerszemléletű emberismeret és emberészlelés* lehetőségét hordozza magában. A rendszerelmélet értéke mindenekelőtt konkrét emberi valóságunkra s mindennapjaink civilizatórikus gyakorlatában formálódó cselekvéseinkre és viselkedésfolyamatainkra is alkalmazható rész-egészelvű kutatási metodológiájában van — továbbá abban, hogy a mozgásformák összetartozó egységére utaló izo-

morfizmus tudatában az operacionalizálás, modellálás és kibernetizálás fokán is utat tör az emberismeret hatékonyabb elmélete és gyakorlata felé. S abban is, hogy a perszonalisztika szerteágazó törekvéseinek eredményeit logikailag elemezve és rendezve, heurisztikus vetületeiben új összefüggések meglátására és hatékonyabb személyiségdiagnosztikára készíti elő a talajt. A társadalmi gyakorlat számára optimális értékűvé azonban csak abban az esetben válhat, ha a lélektan emberképe korunk forradalmi feladataiból is ihletődik és távlataira is rámérteződik, s e minőségében a népi tömegek és irányítók tudatában és cselekvéseiben egyre inkább a visszacsatolások folyamatok vonatkoztatási keretévé szervül. Korunk értékrendi bizonytalanságainak és zavarainak jelen szakaszában, amikor a régi értékrendek mint tájékoztatási alap felbomlóban, az új pedig csupán megszilárdulóban van, haladéktalanul sürgető egy ilyen, a humán tudományok együttműködése jegyében érlelődő új típusú emberkép.

A rendszerszemléletű emberismeret fogalmi körének nyitottságából következően ontikus és deontikus jelleggel nemcsak a „van“-t, de a „kell“-t is célozza. Meghaladva az emberismerés bürokratikus, pragmatista, egzisztencialista vagy anarchista változatait, a személyiség egészének, al- és felettes egységeinek rendszerszemléletű elemzése révén *felerősítő rendszerré* válhat a gyakorlati emberanyag-gazdálkodás összes szféráiban: a nevelésben, oktatásban és tanulásban, az iskola- és pályaválasztás, sőt a párválasztás gyakorlatában, a gazdasági és politikai munkában, a személy- és csoportközi kapcsolatok, az ápolás és bánásmód, egyszóval az emberismeret összes intézményesített és azon kívüli tartományaiban. De használható a szociológiai, népesedéstudományi és egyéb objektumok tapasztalati vagy kísérleti megközelítésében is — akár csak a városiasodás és átrétegződés, a népességnövekedés vagy -csökkenés, a szocialista nemzeté válás és tömegművelődés kérdéseiben, és minde folyamatok nemzetiségi vetületeinek szociológiai szintű dekódolásában. Hasznosítható, mert a szociológiai jelenségek a konkrét eleven személyiségekben alanyiasulnak, s ahhoz, hogy ezek jeleit kiolvashassuk, értenünk kell a dekódolandó jelrendszert hordozó konkrét személyiség nyelvén is. Értve ezen a rendszerszemléletű személyiséglélektan elméletét és gyakorlatát.

Előfeltétele azonban mindennek az, hogy a jelenlegi társadalom valósága haladjon meg a megrekedt vagy visszaeső, torz, értékromboló és hamis tudatot működtető gazdasági-hatalmi képződményeket, s szabadon, előítéletmentesen és részrehajlás nélkül gyakoroltassa is az új típusú embereszmenyt. A humán tudományok s közelebbről a személyiségkutatás a problémarendszer összefüggéseiben elfoglalt helyzetéből fakadóan nagyrészt korunk civilizatórikus és eszmei mutációinak feladataiból ihletődik, s e feladatokra méreteződött személyiségdinamika előhívásán munkálkodik.